

بسم الله الرحمن الرحيم

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

پرورش تفکر در موقعیت های یادگیری زبانی

پژوهش، گردآوری و تألیف

دکتر نادر سلسبیلی

عضو هیئت علمی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

سرشناسه	سلسبیلی، نادر، ۱۳۳۳ -، گردآورنده
عنوان و نام پدیدآور	پرورش تفکر در موقعیت‌های یادگیری زبانی: (ویژگی‌های برنامه‌های درسی، رویکردها و راهبردها) / پژوهش، گردآوری و تدوین نادر سلسبیلی
مشخصات نشر	تهران: مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری	۲۰۸ ص: جدول.
شابک	978-964-08-0665-4
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	واژه‌نامه.
یادداشت	کتابنامه.
عنوان دیگر	ویژگی‌های برنامه درسی، رویکردها و راهبردها.
موضوع	زبان‌آموزی
موضوع	اندیشه و تفکر
موضوع	زبان - برنامه‌های درسی
موضوع	موضوع - زبان
شماره افزوده	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، مؤسسه فرهنگی مدرسه برهان (انتشارات مدرسه)
رده بندی کنگره	۴۱۳۹۲/۲/P۱۱۸
رده بندی دیویی	۹۳/۴۰۱
شماره کتابشناسی ملی	۲۷۷۱۶۶۲

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

پرورش تفکر در موقعیت‌های یادگیری زبانی
پژوهش، گردآوری و تألیف: دکتر نادر سلسبیلی
طراح گرافیک: علی دانشور
چاپ اول: ۱۳۹۲

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: خاورمیانه

چاپ و صحافی از: چاپ خجسته

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

حق چاپ محفوظ است.

شابک ۴ - ۹۶۴۵ - ۰۸ - ۹۶۴ - ۹۷۸

ISBN 978-964-08-0665-4

نشانی: تهران: خیابان سپهدار، نرسیده به پل کریمخان زند، کوچه شهید محمود حقیقت طلب، شماره ۸
تلفن: ۸۸۸۰۰۳۲۴-۹ (دورنویس) / فاکس: ۸۸۹۰۳۸۰۹

فهرست مطالب

۹	پیشگفتار
۱۵	فصل اول: تحول زبان کودک و نظریه‌های فراگیری زبان
۱۶	توسعه زبان و نظام‌های زبانی
۱۸	تحول زبان در کودکی
۲۰	مراحل رشد زبانی کودک
۲۰	کودک و یادگیری توانایی‌های زبانی
۲۱	نظریه‌های تحول زبان
۲۱	نظریه رفتارگرایان
۲۲	نظریه فطری گرایان
۲۳	تعامل اجتماعی و یادگیری زبان
۲۳	نظریه پیازه و رشد شناختی
۲۶	نظریه ویگوتسکی
۳۰	نظریه سازنده‌گرایان
۳۲	نظریه روان‌شناسی زبان

۳۴	نظریه جامعه‌شناختی زبان
۳۴	نظریه تحول زبانی هلیدی و توجه به کارکرد زبان
۳۷	جمع‌بندی نظریات و نتیجه‌گیری
۳۹	فصل دوم: توانایی‌های زبانی کودکان و اصول آموزش آن
۴۰	توانایی‌های زبانی کودکان
۴۳	آموزش توانایی‌های زبانی
۴۵	اصول آموزش توانایی‌های زبانی
۴۹	روش‌های پیشنهادی برای آموزش توانایی‌های زبانی و تنظیم برنامه روزانه
۵۵	تأملی در روش‌های موجود زبان‌آموزی
۵۵	فصل سوم: تقویت خواندن و درک مطلب در موقعیت‌های زبانی
۵۶	خواندن و درک مطلب و فرایند آن
۵۷	- درک مطلب متن
۵۹	- ضعف در خواندن و درک مطلب و ریشه‌های آن
۶۲	توسعه خواندن و درک مطلب با استفاده از ادبیات و کتاب‌های خواندنی
۶۵	- نقدی بر تأکید بر کتاب درسی در آموزش زبان
۶۷	- برنامه درسی مبتنی بر ادبیات در آموزش زبان
۶۸	راهنم‌دها و روش‌های تقویت خواندن و درک مطلب در سنین پیش‌دبستانی و دبستانی
۷۳	فصل چهارم: تقویت تفکر، ژرف‌اندیشی و حل مسئله در موقعیت‌های زبانی
۷۴	زبان و تفکر

- ۷۵ مفهوم و فرایند تفکر
- ۷۶ تفکر انتقادی
- ۸۰ ابعاد تفکر و راهبردهای توسعه فعالیت‌های زبانی
- ۸۵ ژرفاندیشی و تفکر حل مسئله
- ۸۶ - فرایندهای ژرفاندیشی و تفکر نقادانه
- ۸۹ توانایی‌های زبانی و راهبردهای تقویت تفکر
- ۹۰ - گفتار درونی
- ۹۱ - گوش دادن و صحبت کردن
- ۹۲ - خواندن برای فکر کردن
- ۹۴ - نوشتن

- ۹۷ فصل پنجم: پرورش خلاقیت در موقعیت‌های زبانی
- ۹۸ تبیین خلاقیت و تفکر خلاق در حوزه زبان
- ۱۰۰ اهمیت و ضرورت توجه به خلاقیت در برنامه زبان آموزی
- ۱۰۱ زمینه‌های تخیل و خلاقیت در برنامه درسی زبان
- ۱۰۴ راهبردهای تقویت و گسترش تفکر خلاق با تأکید بر حوزه زبان
- ۱۰۶ - بارش ذهنی
- ۱۰۷ - تفکر نوآورانه
- ۱۰۹ - داستان‌پردازی
- ۱۱۲ - خواندن همراه با تخیل
- ۱۱۳ - نوشتن خلاق
- ۱۱۷ - شعرگویی

- ۱۱۸ - نمایش خلاق
- ۱۲۰ - کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۱۲۱ اهمیت فضا و مکان در پرورش خلاقیت
- ۱۲۲ معلم و راه‌های تقویت خلاقیت دانش‌آموزان
- ۱۲۴ چند نکته و چالش مهم
- ۱۲۵ فرایندها و روش‌های ارزیابی خلاقیت
- ۱۲۸ معیارهای توجه به خلاقیت در زبان‌آموزی

۱۳۷ فصل ششم: رویکرد تلفیقی و استفاده از مضامین در موقعیت‌های زبانی

- ۱۳۸ مفهوم تلفیق در برنامه درسی زبان‌آموزی
- ۱۳۹ مبانی نظری رویکرد تلفیقی
- ۱۴۲ نمایی از انواع تلفیق
- ۱۴۶ زبان در سرتاسر برنامه درسی: (تلفیق در تمام دروس)
- ۱۵۰ رویکردهایی برای تلفیق
- ۱۵۳ تدوین یک واحد درسی مضمونی
- ۱۵۴ تلفیق زبان و هنر

۱۵۷ فصل هفتم: تقویت کل‌نگری در موقعیت‌های زبانی

- ۱۵۸ جنبش زبانی کل‌نگر
- ۱۶۰ کل‌نگری در برنامه‌درسی و آموزش زبان
- ۱۶۱ مدرسه ابتدایی بستر توجه به کل‌نگری
- ۱۶۲ مبانی نظری و اصول زبان کل‌نگر

- ۱۶۵ ویژگی‌ها و سیمای برناصه درسی زبان کل‌نگر
- ۱۷۰ اصول یاددهی-یادگیری. و آموزش کل‌نگر
- ۱۷۲ بعضی مشخصات آموزشگاه با تأکید بر کل‌نگری در زبان
- ۱۷۳ تعاریف زبان کل‌نگر
- ۱۷۵ نقاط مثبت و انگیزش‌دهنده یادگیری کل‌نگر
- ۱۷۷ موانع و محدودیت‌های در مقابل کل‌نگری
- ۱۸۱ معیارهای توجه به کل‌نگری در زبان‌آموزی

فهرست منابع

- ۱۹۰ الف. منابع فارسی
- ۱۹۲ ب. منابع انگلیسی

- ۱۹۵ واژه‌نامه

پیشگفتار

تفکر و ژرفاندیشی، در واقع، توانایی درونی برای سازماندهی زبان و تشریح ایده‌ها و افکار است که از طریق تخیل، تصور، درک، تحلیل، استنباط ایده‌ها و افکار، حل مسائل و موضوعات و رفع ابهام‌هایی صورت می‌گیرد که فرد با آن روبه‌رو می‌شود. تفکر و زبان ارتباط و تعامل دائم با یکدیگر دارند و در این فرایند، توانایی‌های مختلف زبانی وسیله کارآمد توسعه این تفکر و ژرفاندیشی و تقویت تفکر سطح بالا هستند. در این ارتباطات و تعاملات فکری و زبانی، حوزه زبان و ادبیات بیش از هر زمینه و منبع دیگر الگوهای قدرتمندی برای تقویت درک مطلب و توسعه فهم، تفکر خلاق، کل‌نگری، حل مسئله و ژرفاندیشی فراهم می‌کند.

توانایی‌های زبانی در یک بستر و با ارتباط درونی با یکدیگر در برنامه درسی زبان‌آموزی حضور دارند. چهار توانایی اصلی زبانی شامل گوش کردن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن هستند که توانایی پنجمی چون فکر کردن و تأمل کردن نیز در ارتباط درونی و همراه با آن‌ها قرار دارد. علاوه بر این توانایی‌ها، مشاهده کردن، نگاه کردن و تلقی کردن و سواد فناورانه نیز جزء هر یک از توانایی‌های زبانی محسوب می‌شوند.

برای تقویت تفکر و ژرفاندیشی از طریق برنامه درسی و به‌ویژه در حوزه زبان‌آموزی و ادبیات، ایجاد موقعیت‌های یادگیری معنادار و رشددهنده تفکر برای دانش‌آموز با استفاده از تمرکز روی فعالیت‌های متنوع یادگیری زبانی، موقعیت‌های متفکرانه و خلاقانه مبتنی بر کارکردهای مختلف زبانی و تقویت‌کننده درک مطلب و سواد زبانی اهمیت دارد. در حوزه برنامه درسی، ایجاد چنین موقعیت‌های یادگیری معنی‌دار و سازنده‌ای جایگاه ویژه‌ای در طراحی و تدوین برنامه درسی و آموزش دارد. در نتیجه،

کلاس درس زبان آموزی، باید مملو از چنین موقعیت های رشددهنده ای برای تحول زبانی و در نتیجه تحول فکری دانش آموز باشد.

این مجموعه که حاصل کوشش پژوهشی مؤلف در حوزه خلاقیت و کل نگر و مطالعات چندساله در حوزه برنامه درسی زبان و حوزه های دیگری چون رویکرد حل مسئله و پژوهشگری و رویکرد تلفیقی در حوزه برنامه درسی است با هدف پرداختن به زمینه های تحول در برنامه درسی زبان مادری، ایجاد موقعیت های یادگیری زبانی برای تقویت خواندن و درک مطلب، تفکر، ژرفاندیشی و حل مسئله، خلاقیت و کل نگر و استفاده از مضامین در موقعیت های زبانی تدوین شده است. در این مجموعه کوشش شده است تا برای معلمان، کارشناسان و مؤلفان و دیگر عوامل اجرایی حوزه برنامه درسی و آموزش و به ویژه آموزش زبان فارسی و نیز محققان و کارشناسان طراحی و تولید برنامه های درسی، زمینه آشنایی بیشتری با ایجاد موقعیت های متنوع و غنی یادگیری زبانی فراهم آید. موقعیت هایی که تقویت کننده تفکر، ژرفاندیشی، خلاقیت و یا کل نگر دانش آموز از طریق انجام فعالیت ها و فرصت های زبان آموزی ایجاد شده هستند.

قبل از معرفی محتوای فصول کتاب، توضیح چند نکته ضروری می نماید:

۱. بخشی از محتوای کتاب، برگرفته تلخیص یا ترجمه از کتاب های ارزشمندی در حوزه تفکر، زبان آموزی و برنامه درسی زبان است که در منابع ایرانی موجود در حوزه زبان آموزی، زبان و تفکر و آموزش زبان کمتر شناخته و به آنها توجه شده است. منابعی چون بلاک (۱۹۹۷م)، مورو (۱۹۹۷م)، و لابییرث (۲۰۰۵م) از آن جمله اند.

۲. به مباحثی چون کل نگر، کاوشگری و حل مسئله، درک مطلب و تقویت فهم و پرورش خلاقیت از طریق موقعیت های زبانی و به ویژه با تأکید بر حوزه برنامه درسی و ایجاد موقعیت های یادگیری مناسب در دوره آموزش عمومی و متوسطه، در منابع موجود زبان آموزی، زبان و تفکر و آموزش زبان در ایران، کمتر پرداخته شده است و چنین مباحثی کمتر در میان مطالب آنها دیده می شود؛ در حالی که طرح کردن چنین مباحثی بسیار حیاتی است.

۳. در قالب فصول مختلف، کوشش شده است تا راهبردها، راهکارها، نکات اساسی، نمونه های عملی، تجربیات، فعالیت ها و موقعیت های یادگیری زبانی متنوع برای تقویت تفکر و اندیشه ورزی دانش آموزان در دوره های مختلف طرح شوند.

۴. محتوای فصل های دوم، چهارم، پنجم، ششم و هفتم این کتاب در زمینه اصول آموزش توانایی های زبانی، پرورش تفکر با استفاده از رویکرد حل مسئله، خلاقیت و کلنگری در حوزه زبان، رویکرد تلفیقی و توجه به مضامین حوزه آموزش زبان، مبتنی بر پژوهش ها و مطالعات نگارنده در بیش از یک دهه اخیر است.

فصل اول به تحول زبان و نظریه های فراگیری زبان می پردازد. در این فصل نظام های زبانی، تحول زبان در کودکی، یادگیری توانایی های زبانی و نظریات تحول زبان چون رفتارگرایان، فطری گرایان، نظریه تعامل اجتماعی، نظریه های رشد شناختی، سازنده گرایان، نظریه های روان شناختی و جامعه شناختی زبان و نظریه تحول زبانی و توجه به کارکردهای زبان، طرح می شوند. بدین طریق، زمینه علمی و مبنای نظری پرداختن به مباحث بعدی در باره موقعیت ها و روش های تقویت تفکر و ژرفاندیشی کودک از طریق فعالیت های متنوع و غنی زبانی، تا حدودی فراهم می آید.

فصل دوم به بررسی توانایی های زبانی کودکان و اصول آموزش آن اختصاص دارد. در این فصل، انواع توانایی ها و مهارت های زبانی و ارتباط درونی و وابستگی آن ها به یکدیگر، تعریف توانایی های زبانی و اصول آموزش توانایی های زبانی طرح می شود و روش های چندی برای آموزش توانایی های زبانی و تنظیم برنامه روزانه دانش آموز، در تکمیل فصل قبلی و به عنوان مقدمه ای برای پرداختن به مباحث اصلی در فصل های بعدی، بیان می شود. مبحث پایانی نیز شامل تأملاتی چند در روش های موجود زبان آموزی است.

فصل سوم، به خواندن و درک مطلب و فرایند آن، موقعیت های زبانی و تقویت درک مطلب و فهم با استفاده از کتاب های ادبیات و خواندنی اختصاص دارد. «خواندن» یکی از دو فرایند اصلی ورودی اطلاعات و توانایی عمده دریافتی از طریق زبان است که با توجه به اهمیت آن در دوره ابتدایی و آموزش های این دوره به خصوص در زمینه تقویت تفکر و ژرفاندیشی دانش آموز و غنی کردن دانش او از دنیای پیرامونش اهمیتی خاص

دارد. در این فصل، فرایند خواندن و درک متن، ریشه های ضعف در خواندن و درک مطلب، توسعه خواندن و درک مطلب از طریق استفاده از ادبیات و کتاب های خواندنی، نقدی بر اتکای بیش از حد بر کتاب درسی زبان، برنامه درسی مبتنی بر ادبیات در آموزش زبان و راهبردها و روش هایی چند در تقویت خواندن و درک مطلب طرح می شود.

فصل چهارم، به مفهوم و فرایند تفکر با تأکید بر ژرفاندیشی و حل مسئله در موقعیت های زبانی می پردازد و به مباحثی چون ابعاد تفکر، ژرفاندیشی و تفکر حل مسئله و فرایند های آن، تفکر انتقادی و ترسیم خطوط کلی و مؤلفه های اساسی آن توجه می شود. در ادامه و در بخش پایانی این فصل، نقش توانایی های زبانی در تقویت تفکر با تأکید بر عرضه راهبردها و روش هایی چند در حوزه زبان آموزی مطرح می شود. فصل پنجم، به پرورش خلاقیت با استفاده از موقعیت های زبانی اختصاص دارد. باتوجه به اهمیت تقویت تفکر خلاق و ایجاد موقعیت های یادگیری مبتنی بر خلاقیت دانش آموز در برنامه های درسی و به عنوان یکی از فرایندهای اساسی تفکر و نوآوری، این فصل به صورت گسترده تری به تبیین خلاقیت و تقویت تفکر خلاق در حوزه زبان آموزی می پردازد. مباحثی چون زمینه های تخیل و خلاقیت در برنامه درسی زبان، راه های تقویت و گسترش تفکر خلاق با تأکید بر حوزه زبان چون: بارش مغزی، تفکر نوآورانه و فرایندهای نه گانه آن، داستان پردازی، خواندن همراه با تخیل، نوشتن خلاق، شعرگویی، نمایش خلاق، کاربرد فناوری اطلاعات و ارتباطات در راستای تقویت خلاقیت، در این فصل طرح می شود. در ادامه، به اهمیت فضا و مکان در پرورش خلاقیت، معلم و راه های تقویت خلاقیت دانش آموزان، و نیز به چند نکته و چالش مهم در توجه به خلاقیت و کاربرد آن در آموزش، فرایندها و روش های ارزیابی خلاقیت اشاره می شود. انتهای این فصل، اختصاص به معیارهای توجه به خلاقیت در زبان آموزی به تفکیک عناصر هشت گانه برنامه درسی دارد که به عنوان شاخص و راهنما، ملاک های ارزشمندی برای معلمان، برنامه ریزان درسی، مدیران و عوامل اجرایی، ارزیابان و تصمیم گیران برنامه های درسی و آموزش عمومی و به خصوص حوزه آموزش زبان مادری، در توجه به تقویت خلاقیت و تفکر خلاق دانش آموز با استفاده از

موقعیت های زبانی در کلاس و خارج آن فراهم می کند.

فصل ششم به رویکرد تلفیقی در برنامه درسی و استفاده از مضامین در موقعیت های زبانی اختصاص دارد. با تأکید بر موضوع تلفیق در حوزه زبان آموزی، این فصل به بررسی آن در دو منظور اصلی می پردازد: ۱. تلفیق مهارت های چارگانه اساسی زبانی و ۲. تلفیق زمینه های محتوایی و رشته های مختلف با حوزه زبان، به گونه ای که در قالب و بافت یک موضوع و مضمون مشخص به فعالیت های زبانی توجه شود. توجه به تلفیق در حوزه زبان آموزی ارتباط نزدیکی با بحث کل نگر در این حوزه دارد و زمینه ساز آن است. در این فصل مباحثی چون مفهوم تلفیق در برنامه درسی زبان آموزی، مبنای نظری رویکرد تلفیقی، نمایی از انواع تلفیق، تلفیق در حالت سرتاسری و در کل برنامه درسی، رویکردهای تلفیق، تدوین یک واحد درسی مضمونی و تلفیق زبان و هنر، طرح می شوند.

فصل هفتم، شامل بررسی رویکرد کل نگر در حوزه زبان و تقویت تفکر کل نگر دانش آموز با استفاده از موقعیت های زبانی است. کل نگر در حوزه برنامه درسی و به ویژه زبان آموزی، تحولی کوپرنیکی محسوب می شود که مبتنی است بر مبنای و اصولی چون تحول در نگاه به دانش آموز، تحول در نگاه به یادگیری به گونه ای معنادار و مبتنی بر کارکرد، تحول در نگاه به توانایی های زبانی و تعامل و ارتباط آن ها با یکدیگر و ارتباط زمینه های مختلف محتوایی و موضوعی در قالب مضمونی متأثر از زندگی دانش آموز. در این فصل همچنین به مباحثی چون جنبش زبان کل نگر، کل نگر در برنامه درسی و آموزش زبان مادری، مدرسه ابتدایی بستر توجه به کل نگر، مبنای نظری و اصول زبان کل نگر، ویژگی ها و سیمای برنامه درسی زبان کل نگر، اصول یادگیری و آموزش کل نگر، بعضی مشخصات آموزشگاه با تأکید بر کل نگر در زبان، تعاریف زبان کل نگر، نقاط مثبت و انگیزش دهنده یادگیری کل نگر، موانع و محدودیت ها در مقابل کل نگر، توجه می شود. در انتهای این فصل، معیارهای تأثیر توجه به کل نگر در زبان آموزی، با توجه به اهمیت چنین معیارهایی برای تحول در برنامه درسی و آموزش های موجود، به تفکیک عناصر هشت گانه برنامه های درسی طرح می شود. این معیارها شاخص و راهنمایی تعیین کننده برای استفاده معلمان، کارشناسان، برنامه ریزان درسی، مؤلفان

و دیگر عوامل اجرایی و تصمیم‌گیران برنامه درسی و آموزش دوره‌های عمومی و متوسطه و به‌ویژه حوزه آموزش زبان فارسی با هدف تحول در برنامه درسی زبان آموزی و ایجاد موقعیت‌های یادگیری معنادار برای دانش‌آموزان می‌تواند در نظر گرفته شود.

نادر سلسبیلی

تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

www.ketab.ir